



Тіна Пересунько

Жорстка і м'яка сила американської культурної дипломатії: конспект історичного огляду становлення і розвитку інституцій культурної дипломатії США у 1933–2003 роках

Авторка досліджує статтю американського науковця Мілтона Каммінгса «Cultural diplomacy and the United States Government: a Survey» та пропонує різноманітні шляхи використання її результатів в Україні, адже вони є вкрай актуальними на даному етапі нашого розвитку інституційної спроможності у царині культурної дипломатії.

Ключові слова: Мілтон Каммінгс, культурна дипломатія США, інституційна модель, інституціоналізація, уряд США, програма академічних обмінів імені Фулбрайта.

The author reevaluates the impact of Milton C. Cummings's 2003 *Cultural Diplomacy and the United States Government: A Survey* and proposes various ways to apply its findings to present-day Ukraine as the country seeks to develop its institutional capabilities in the area of cultural diplomacy.

Key words: Milton C. Cummings, cultural diplomacy of the United States, institutional model, institutionalization, U.S. government, Fulbright academic exchange program.

«Для американської моделі культурної дипломатії завжди була характерна тонка межа між просуванням аргументів на користь сприйняття інтересів США, що було складовою пропагандистських інформаційних програм уряду, і м'якшою частиною політики в цій сфері – програм, що передовсім просували двостороннє культурне порозуміння. Ці два чинники обумовлювали функціонування культурної дипломатії США упродовж 70 років і, найімовірніше, продовжуватимуть здійснювати свій вплив на подальшу її історію з відповідними наслідками»¹

Milton C. Cummings²

¹ Milton C. Cummings. *Cultural diplomacy and the United States Government: a Survey*. – Center for its Arts and Culture, 2003. – P. 13.

² Мілтон Кертіс Каммінгс молодший (1933–2007) – американський політолог, професор політології Університету Джонса Гопкінса, державний діяч у галузі державного фінансування мистецтв, провідний експерт у галузі порівняльної культурної політики, автор та редактор низки наукових книг.

Вступ

Переклад і «прочитання» історичного огляду американського науковця Мілтона Каммінгса «Культурна дипломатія і уряд Сполучених Штатів: огляд» (1930–2000 років) є сьогодні актуальним джерелом для українського наукового та експертного середовища з огляду на заявлені процеси стратегування і розбудови інституційної моделі культурної дипломатії в Україні³. Цей процес передбачає аналіз оптимальних закордонних зраз-

³ Політика культурної дипломатії: стратегічні пріоритети для України. Збірник науково-експертних матеріалів / За заг. ред. О. П. Розумної. – К.: НІСД, 2016. – 92 с.; Шамбаровський Г., Мусієнко Н. Завдання і можливості культурної дипломатії у розвитку сучасної держави та інститутів громадянського суспільства в Україні (програмний документ) // Агора. – Вип. 14. Музеї та культурна дипломатія. – С. 91–100; Пересунько Т. «Інститут Тараса Шевченка» – культурний ресурс національної безпеки // Громадський простір. – 9 вересня 2015 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prostir.ua/?blogs=instytut-tarasa-shevchenka-kulturnyj-resurs-natsionalnoji-bezpeky>.

ків, успішних робочих моделей та історичного досвіду тих країн, що вирішували свого часу схожі до українських реалій політичні завдання, а саме – вироблення стратегічних і тактичних механізмів протидії ідеологічній та інформаційній зовнішньополітичній агресії (у випадку України – викликам гібридної війни з боку Російської Федерації).

Досвід світової історії – Франції, Великої Британії, США – підтверджує той факт, що основні зрушення щодо розбудови інституцій культурної дипломатії цих країн були пов'язані саме з необхідністю створення механізмів такої протидії. Автор концепції *Soft Power*, американський науковець Джозеф Най¹, апелює до досвіду Франції, котра після поразки у франко-пруській війні з метою зовнішньополітичної реабілітації вдається у 1883 році до створення мережі *Alliance Française*, що мали підвищувати престиж французької держави засобами закордонної мовної і культурної політики. Американський науковець цитує з цього приводу історика Річарда Пелса: «Проекція французької культури за кордоном відтак стала визначальним елементом її дипломатії»². Так само з огляду на геополітичну загрозу німецького нацизму створювалась і мережа Британських Рад, що є сьогодні основним інституційним виконавцем британської моделі культурної дипломатії. У 1934 році рішенням зовнішньополітичного відомства Великої Британії було створено *British Committee for Relations with Other Countries*, яку в 1936 році було перейменовано на *British Council*³. І хоча сьогодні багато експертів сприймають Британські Ради як дуже далеку від політики мережу, їхня історія починалась саме з потреби захисту національної безпеки держави.

Вдалим прикладом органічної взаємодії політики і культури в зовнішній політиці держави є й вітчизняний досвід часів Української Народної Республіки (1917–1921 роки), коли з метою протидії російській пропагандистській політиці за кор-

доном і просування легітимності української держави в Західній Європі рішенням голови Директорії Симона Петлюри було створено репрезентативну державну інституцію – Українську Республіканську Капелу. За час своїх гастролей у провідних європейських столицях українська Капела утворює за Україною статус не лише культурно, але й політично спроможної одиниці, чому слугує один з виразних відгуків тогочасних європейських часописів: «Уряд Української Республіки підтримує національне мистецтво так високо, що є ідеалом для інших держав»⁴.

Мілтон Каммінгс у своєму дослідженні також ілюструє, як більшість державних підходів й інституційних рішень США у сфері культурної дипломатії приймалися під впливом зовнішньополітичних загроз і викликів. Перші з них стосувались періоду просування нацизму на території країн Латинської Америки, наступні – пов'язані з необхідністю протидії радянській пропаганді часів «холодної війни». В обох випадках логіка творення інституцій культурної дипломатії США виходила з потреби вироблення тактичних і стратегічних механізмів протидії зовнішнім загрозам і просування політичного лідерства США в світі.

Сьогодні, коли українське експертне середовище шукає оптимальний баланс між незаангажованою в політичні цілі держави концепцією культурної дипломатії⁵ і необхідністю засобами інформаційної і закордонної культурної політики вирішувати питання національної безпеки і зовнішньополітичного брендингу України⁶, корисним буде огляд історичного досвіду США щодо пошуку подібного балансу у своїй зовнішній політиці і, відповідно, реалізації американської моделі культурної дипломатії на обох взаємодоповнюючих рівнях – тактичному й стратегічному,

⁴ Пересунько Т. Культурна дипломатія Симона Петлюри: європейське турне Української Республіканської Капели як інструмент протидії російській пропаганді й розбудови позитивного іміджу УНР за кордоном у 1919–1921 роках // Агора. – Випуск 18. Культурна та публічна дипломатія України. – С. 90.

⁵ «Якщо ж є державне ідеологічне замовлення, то це вже не культурна дипломатія, а певна культурна кон'юнктура» – з інтерв'ю колишньої кураторки підрозділу культурної дипломатії МЗС Ольги Жук. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2016/02/22/208496/>.

⁶ «Культурна дипломатія проти гібридної війни» – стаття колишнього заступника Міністра культури України Андрія Вітренка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/10/8/7039242/>; «Публічна дипломатія – нова зброя України в умовах гібридної війни» – стаття колишнього посла з особливих доручень Міністерства закордонних справ України Дмитра Кулеби. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/09/23/7038633/>.

¹ «М'яка сила» (*Soft Power*) – термін в галузі міжнародних відносин і національної безпеки, введений американським вченим Джозефом С. Найєм-молодшим, що означає здатність держави досягати бажаних результатів у міжнародних відносинах через переконання і привабливість, а не насильство і примус. Зміст поняття дослідник описує у своїх книгах: «Bound to Lead: The Changing Nature of American Power», 1999; «Soft Power: the Means to Success in World Politics», 2004.

² Joseph S. Nye, jr. *Soft Power: the Means to Success in World Politics* // Chapter 4 – Wielding Soft Power. (2004). – P. 2.

³ За інформацією в. о. директорки Британської Ради в Україні Наталії Василюк, виголошеної під час громадського обговорення проекту концепції Українського Інституту Тараса Шевченка в Міністерстві культури України 28 квітня 2015 року.

політичному і культурному, безпековому і гуманітарному¹.

Визначення терміна «культурна дипломатія»

Свій історичний огляд Мілтон Каммінгс розпочинає з визначення поняття культурної дипломатії, яке вже стало хрестоматійним для більшості міжнародних наукових шкіл у цій галузі, в тому числі й української. Науковець стверджує: *«Концепт “культурної дипломатії” пов’язаний з процесом обміну ідеями, інформацією, мистецтвом та іншими аспектами культури поміж націями та народами з метою покращення взаємного розуміння»*. І додає другу складову свого визначення, що зазвичай не потрапляє до наукового дискурсу дослідників цього напрямку, а саме – *культурна дипломатія може бути й відображенням «одностороннього руху», коли нація спрямовує свої зусилля на просування власної політичної концепції і культурних ознак за кордоном, використовуючи практику «storytelling»*. У ході хронологічного огляду становлення і розвитку американських інституцій культурної дипломатії США та їх програмних спрямувань у мирний і воєнний час Мілтон Каммінгс ілюструє як **в американській історії співіснували обидві моделі культурної дипломатії і що саме фактор зовнішніх військово-політичних загроз** визначав інтенсифікацію творення інституцій американської культурної дипломатії та їх функціональну специфіку.

1930–1945 роки: геополітична протидія нацизму і II Світова війна

Одну з найперших ініціатив американського уряду в галузі культурної дипломатії автор пов’язує з формуванням реакційної політики США на посилення впливу нацистської Німеччини в країнах Латинської Америки в 1930-х роках. Каммінгс цитує американського співробітника у справах культурних зв’язків, котрий окреслив дії Німеччини як *«добре організовані і спрямовані на протидію й послаблення культурних зв’язків США з країнами Латинської Америки з метою дискредитації її цілей і мотивацій в даному регіоні»*. Після цього делегація США під час конференції з підтримки миру в Буенос-Айресі 1936 року пропонує схвалити Конвенцію з промоції культурних

зв’язків. Вона мала заохочувати до співпраці неурядові групи, профспілки й академічні спільноти США і країн Латинської Америки. Одноголосно підтримана Конвенція заклала один з головних напрямів американської культурної дипломатії, що діє й донині, – **міжнародні освітні і культурні обміни**.

Через два роки – 1938 року у структурі Державного департаменту США з’являється новий політичний суб’єкт американської культурної дипломатії – Управління культурних зв’язків (*Division of Cultural Relations*). Згідно офіційної заяви працівників Держдепартаменту, підрозділ створюється з метою **«забезпечення урядового лідерства щодо створення та координації довготермінових зусиль національного сектору США в галузі культурних зв’язків з іншими країнами»**. **Приватний сектор проголошується партнером нового державного підрозділу**. *«Рішення щодо створення даного Управління ухвалювались на підставі консультацій і схвалення з боку головних національних меценатських, освітніх і культурних суб’єктів країни»*, – йдеться в заяві. І ще раз наголошується на першопричині урядового рішення: *«...у зв’язку зі зростаючою загрозою нацизму в латиноамериканському регіоні»*.

Відтак, аналізує автор, **перші кроки з формування інституційної моделі культурної дипломатії США цього періоду пов’язані з зовнішньополітичною загрозою, в даному випадку – поширенням нацизму**.

З початком II Світової війни напрямок культурних обмінів лише посилюється. Головним вектором геополітичних зусиль США у сфері культурної дипломатії залишається Латинська Америка. З цим регіоном налагоджує культурні обміни Нельсон Рокфеллер², котрий працював у структурі Держдепартаменту. Він розробив комплексну програму з промоції культурного зближення США з країнами Латинської Америки (передовсім, з Бразилією, Аргентиною і Мексикою). Завдяки його зусиллям у Музеї сучасного мистецтва у Нью-Йорку було представлено виставку провідних латиноамериканських художників, а в Латинській Америці демонструвались американські художні виставки й перформанси (Американський театральний балет). Новий управлінський досвід США в цій сфері супроводжувався бюрократич-

¹ Пропонований конспект спирається на фактографічний матеріал досліджуваної праці Мілтона Каммінгса і може не відображати повної картини інституційного розвитку моделі культурної дипломатії США. В деяких випадках авторкою були внесені доповнення до статті через додаткові посилання.

² Нельсон Одріч Рокфеллер (8 липня 1908 – 26 січня 1979) – американський політик і банкір, віце-президент США у 1974–1977 рр. Належав до найбагатшої сім’ї Америки; онук нафтового магната Джона Девісона Рокфеллера-старшого. У 1940-х роках очолював Управління з координації міжамериканських справ.

ними міжусобицями. Безпосередні контакти Рокфеллера з президентом Рузвельтом драгували Державного секретаря Самнера Веллеса (*Sumner Welles*), орієнтованого на бюрократичні підходи. Відтак, як підкреслює Мілтон Каммінгс, **американська модель культурної дипломатії будувалась передовсім на харизмі окремих особистостей**. Згодом їхня діяльність обростала інституційними і законодавчими рішеннями.

Зі вступом США в II Світову війну створюються нові актори американської культурної дипломатії, притаманні воєнному часу: **Управління координації міжамериканських справ**, очолюване Нельсоном Рокфеллером (*the Office of the Coordinator of Inter-American Affairs*¹) і **Управління військової інформації** (*the Office of War Information*²). Нові інституції являли собою «важкокаліберну» складову або «жорстку» силу культурної дипломатії США. *«На відміну від програм культурних обмінів, спрямованих на двосторонній рух ідей і бачень, основним завданням Офісу військової інформації було роз'яснення реаліт світу американських цілей і завдань в односторонньому порядку»*, – тлумачить Каммінгс.

Цікавою історичною ілюстрацією автора, яку він характеризує як успішне поєднання військових зусиль з культурною політикою уряду США в Європі, стала операція американських військ під час II Світової війни з повернення пограбованих нацистами музейних колекцій їхнім правовласникам. Ініціаторами цієї спецоперації були Головний суддя Верховного Суду США Гарлан Стоун і Суддя Оуен Робертс.

Як зазначає М. Каммінгс, 1942 року до них звернулися провідні фахівці мистецького сектора (керівники галерей, музеїв, дослідних інституцій³) з повідомленням про розграбування нацист-

ським урядом Німеччини основних колекцій окупованих європейських територій. До відома поставили президента Рузвельта, а також найвище військове керівництво. Рішенням уряду було створено Американську Комісію захисту і порятунку мистецьких та історичних пам'яток на воєнних територіях (*American Commission of the Protection and Salvage of the Artistic and Historic Monuments in War Areas*). Таким чином, упродовж 1945–1946 років було реалізовано одну з найуспішніших військових операцій з порятунку більшості викрадених художніх скарбів. Перед поверненням колекцій європейським правовласниками твори мистецтва демонструвались на території США і за рівнем їхнього публічного впливу на американське суспільство Мілтон Каммінгс визнає їх першим «американським блокбастером». Турне європейських шедеврів містами США збирали натовпи відвідувачів, що в результаті простимулювало попит американського суспільства на мистецький продукт і призвело до посилення внутрішньої культурної політики уряду Сполучених Штатів.

1945–1990-ті роки: «Холодна війна» з СРСР

Кінець II Світової війни ставить на порядок денний питання миру та міжлюдських контактів. Уряд США запроваджує потужну культурно-освітню програму з метою реінтеграції німецького громадянства до демократичних цінностей. У період 1945–1954 років понад 12 тисяч німців і 2 тисячі американців взяли участь у державних програмах культурно-освітніх обмінів. Згодом у серпні 1945 року подібну стратегію було запроваджено у стосунках з Японією.

Не дивлячись на те, що війна закінчилась і запит на пропаганду у стилі воєнного часу зник, уже невдовзі з'являється **чергова зовнішньополітична загроза США – комуністична пропаганда СРСР. Це мобілізує американський уряд до нових форм контрпропаганди і культурних обмінів.**

1945 року з ініціативи президента Трумена було здійснено ряд інституційних реорганізацій в моделі культурної дипломатії США: зовнішньополітичні функції двох військових інституцій (*the Office of War Information, the Office of the Coordinator of Inter-American Affairs*) було об'єднано з функціями Управління культурних зв'язків Державного департаменту США (*Division of Cultural Relations*) і створено Управління міжнародної інформації і культурних обмінів, яке через рік перейменували

¹ Управління з координації міжамериканських справ засновано в серпні 1940 року для поширення радіограм, новин і американських фільмів в Латинській Америці з метою протистояння італійській та німецькій пропаганді. В 1945 році Управління змінило назву та повноваження, а 1946 року його функції та обов'язки були передані до Державного департаменту Сполучених Штатів.

² Управління військової інформації (OWI) – федеральне агентство США, що під час Другої світової війни відповідало за поширення американських новин за кордоном (за винятком Латинської Америки, якою опікувалось Управління з координації міжамериканських справ). У рамках OWI існувало Бюро кінофільмів – *the Bureau of Motion Pictures* (BMP), що співпрацювало з Голлівудом, просуваючи в середовищі американської кіноіндустрії контент політичної доцільності (патріотизм, обов'язок, жертовність). Діяльність OWI було припинено 1945 року.

³ Директор Метрополітен-музею Генрі Тейлор, президент Асоціації мистецтв Самнер Кросбі, президент американського Інституту археології Вільям Дінсмур, директор Національної галереї мистецтв Девід Файнлі.

в **Управління міжнародної інформації і освітніх обмінів** (*the Office of International Information and Educational Exchanges*). Нову інституцію було підпорядковано Помічнику держсекретаря США зі зв'язків з громадськістю (*the Assistant Secretary of State for Public Affairs*).

Наступний рік в історії культурної дипломатії США, на думку автора, був справді революційним, оскільки саме тоді з'являється одна з **головних інституційних та ідейних підвалин м'якої сили американської зовнішньої політики – програма міжнародних наукових обмінів імені Фулбрайта**. 1946 року сенатор штату Арканзас Джеймс Вільям Фулбрайт (*J. William Fulbright*) виступає із законодавчою ініціативою щодо створення масштабної програми міжнародних освітніх обмінів. Після проходження відповідного закону така ідея втілюється в життя. 1996 року, під час урочистостей з нагоди 50-річчя проекту відзначається, що учасниками наукових обмінів стало понад 250 тисяч осіб, котрі *«незалежно від своєї спеціалізації розширюють і поглиблюють свої перспективи як національні та міжнародні лідери»*, а сама програма *«створює пасіонаріїв, що поширюють знання про США і американські цінності»*.

1948 року входить в дію ще один закон стосовно інформаційних та освітніх обмінів США зі світом, більш відомий як Закон Сміта-Мундта¹. Він мав на меті сприяти *«кращому порозумінню США з народами інших країн»*, хоча насправді, зазначає Мілтон Каммінгс, *«в цих словах було закладено глибоку стурбованість з приводу справжніх зовнішньополітичних цілей Радянського Союзу і безпекової політики США»*. Значні побоювання американського уряду викликала антиамериканська радянська пропаганда, що поширювалася за допомогою різноманітних інформаційних програм СРСР. *«Законодавча норма, що американські програми обміну мають забезпечувати “краще розуміння США назовні” насправді давала мандат американським програмам культурної дипломатії, зокрема її інформаційним проектам, використовуватись в цілях односторонньої пропаганди»*, – пояснює науковець.

Під нову законодавчу базу було створено нові інституції – **Офіс освітніх обмінів** (*The Office of Educational Exchange*), котрий мав займатись промоцією міжлюдських контактів та розвитком

¹ Автори законопроекту конгресмен Карл Мундт та сенатор Александер Сміт. Закон набув силу 27 січня 1948 року. Цей закон врегулює діяльність інструментів інновачення, а також американські програми академічного та професійного обміну.

американських закордонних бібліотек й інституцій, а також **Офіс міжнародної інформації** (*The Office of International Information*), котрому було доручено здійснювати промоцію американської преси, мовлення й кіно за кордоном.

Нові інституційні рішення знову підкреслювали різницю підходів уряду США до вирішення довгострокових і короткотермінових завдань часів «холодної війни» з СРСР: програми обміну працювали на далеку перспективу міжнародного порозуміння, натомість урядові проекти формату «медіа та інформація» вирішували нагальні проблеми протидії радянській пропаганді. Тим не менше, **обидві складові обслуговували спільну зовнішньополітичну стратегію США – промоцію американського політичного лідерства в світі**.

Інституційним виразником «жорсткої» сили культурної дипломатії США в цей час стає **Центральне Розвідувальне Управління** (ЦРУ), котре на початку 1950-х років розпочинає фінансування закордонних культурних програм США. За фінансово-інституційної підтримки американської розвідки було створено *Congress for Cultural Freedom* (CCF)². Окрім того, ЦРУ секретно фінансувало проведення мистецьких виставок США за кордоном, публікацію і поширення культурологічних видань.

До такого ж типу інституцій слід віднести й створене 1953 року президентом США Ейзенхауером **Інформаційне агентство США** (*The United States Information Agency* (USIA)), що функціонувало як ключовий пропагандистський холдинг США до 1999 року. USIA належало до ініціатив найвищої державної ваги в галузі зовнішньої інформаційної політики і працювало з усіма інформаційними програмами уряду США, включаючи «Голос Америки»³, що раніше підпорядковувалась Держдепартаменту. Разом з тим, як наголошує Мілтон Каммінгс, для президента Ейзенхауера не менш важливими були програми міжнародних обмінів. Ще будучи президентом Колумбійського університету, він ініціював створення Американської асамблеї диспутів, де пред-

² Антикомуністична адвокаційна мистецько-інтелектуальна мережа, що діяла в 35 країнах світу з метою укріплення зв'язків між американськими інтелектуалами і митцями з їхніми закордонними колегами.

³ «Голос Америки» (*Voice of America*) було створено 1942 року як закордонне радіомовлення на противагу пропагандистській політиці нацистської Німеччини. Зараз це інтернет-видання, телеканал та радіостанція зі штаб-квартирою у Вашингтоні, що веде мовлення англійською та 45 іншими мовами. Основу ефіру «Голосу Америки» становлять новини, інформаційні та культурні програми.

ставники різних, часто суперечливих, підходів могли б вирішувати подальшу долю розвитку країни разом. Тож у часи свого правління в Білому домі президент Ейзенхауер проголошував, що *«культурні зв'язки між людьми з часом призведуть до глибшого порозуміння і збереження миру у всьому світі»*.

Невдовзі у 1954 і 1956 роках було ухвалене **нове законодавство в галузі міжнародних культурних обмінів**, що дозволило уряду США за наступні чотири роки реалізувати ще **понад 100 проектів культурної презентації США у 89 країнах світу**.

Під час правління президентів Дж. Кеннеді і Л. Джонсона питанню культурної політики і дипломатії також було приділено достатньо уваги. Їхні радники просували питання необхідності виправити негативну репутацію США як «нації користолюбців і матеріалістів» шляхом реалізації за кордоном федеральних мистецьких програм. З цією метою президент Кеннеді невдовзі після своєї інавгурації 1961 року призначає колишнього директора освітніх програм фундації Форда Філіпа Кумбса на новостворену посаду **Асистента державного секретаря з питань культури та освіти**. А через чотири роки з ініціативи президента Джонсона створюється Національний фонд у справах мистецтв¹. 1961 року ухвалюється низка додаткових законів, що регулюють політику міжнародних культурних та освітніх обмінів США, зокрема **Закон Фулбрайта-Хейса**. Як заявив представник Держдепартаменту США, нове законодавство *«відновило програми міжнародних освітніх обмінів як пізнавану галузь наших офіційних зовнішніх зв'язків»*.

Упродовж тривалого часу освітні програми обмінів й урядові інформаційні проекти конкурували між собою за значимістю, а відтак і за обсяг державного фінансування. Чим більш видимою була військова або інформаційна загроза зовні, тим більше фінансувалися програми жорсткої сили культурної дипломатії США. Втім такі міжнародні культурні проекти, як Програма ім. Фулбрайта, за рахунок постійних адвокаційних кампаній її випускників, що доводили важливість міжлюдських контактів для міжнародної політики

США, стримували оберти американської пропаганди. Ці проекти забезпечували діалоговий формат американської публічної і культурної дипломатії².

Часом обидва напрями сходилися в одну інституційну модель, приміром, як це сталося 1978 року, коли створене за часів президента Джима Картера **Міжнародне агентство зі зв'язків США** об'єднало в одній структурі промоційні функції Інформаційного агентства США (USIA) та обмінні програми Бюро освітніх і культурних справ Держдепу (*the Department of State's Bureau of Educational and Cultural Affairs*). У своєму листі до Конгресу президент Картер підкреслив подвійний мандат новоствореної структури, що, за його словами, мала *«розповісти світові про наше суспільство і політику, зокрема, про наше прагнення до культурного розмаїття і свободи особистості»* і *«розповісти нам самим про світ, аби збагатити нашу культуру і дати нам краще розуміння як ефективно вирішувати проблеми між країнами»*. Знову ж таки, цей діалог США зі світом мав будуватися виходячи з позицій американського геополітичного лідерства.

1990–2003 роки: перед лицем арабської загрози

Мілтон Каммінгс подає ще кілька ілюстрацій з історії розвитку інституцій культурної дипломатії США вже після розпаду СРСР і зменшення інформаційної напруги часів «холодної війни».

З підписанням нового порозуміння між США і Радянським Союзом у 1985 році щодо програм у сфері культурних обмінів, а також після згоди між Рейганом та Горбачовим взяти курс на скорочення озброєння, акценти в культурній дипломатії ще більше закріпились на користь програм міжнародних обмінів. На початку 1990-х проблеми зовнішньої політики США перестали бути такими актуальними у порівнянні з економічними викликами всередині держави. Відтак бюджет деяких інституцій стрімко скорочувався, зокрема видатки на USIA. А 1999 року його функції, за винятком мовного бюро, перейшли до Державного департаменту США, що коментувалось як історичне повернення: *«програми обміну уряду США повернулись додому, до Державного департаменту, звідки*

¹ Національний фонд у справах мистецтв і гуманітарних наук (*National Foundation on the Arts and Humanities*) створено з метою розвитку і просування національної політики підтримки гуманітарних наук і мистецтва в Сполучених Штатах, а також установ, які зберігають американську культурну спадщину. Фонд складається з Національного фонду мистецтв, Національного фонду гуманітарних наук та Федеральної ради у справах мистецтв і гуманітарних наук.

² За час існування Програми в Україні – з 1992 року – близько 1000 українців навчались, стажувались, проводили дослідження в США; у свою чергу, понад 650 американців викладали в українських вишах і займалися науковою працею. Детальніша інформація про Програму академічних обмінів імені Фулбрайта в Україні – за посиланням: <http://www.fulbright.org.ua/uk/pages/17/program-history.html>.

вони й розпочиналися». Окрім того, з метою повернення державній адміністрації повного контролю й координації над програмами культурної дипломатії було створено нову посаду – **Заступник держсекретаря з публічної дипломатії**¹.

Напередодні нового тисячоліття адміністрація президента Клінтона вирішила концептуалізувати питання американського культурного і політичного лідерства шляхом підведення підсумків політики в цій галузі. Створена з цієї нагоди **Рада тисячоліття Білого дому** (*the White House Millennium Council*) організувала більше 80 міжнародних проектів, більшість з яких були прикладами заходів з культурної дипломатії. Щоб відзначити стипендіальні програми уряду США було організовано «Вечори тисячоліття» у стінах Білого дому. З ініціативи президента і першої леді відбувались публічні презентації та дискусії за участю провідних американських митців, учених і науковців на тему важливості міжнародних культурних обмінів. У листопаді 2000 року Гіларі Клінтон разом із держсекретарем Мадлен Олбрайт організували першу конференцію Білого дому з питань культури і дипломатії.

На завершення свого історичного огляду Мілтон Каммінгс коментує жажливі події 11 вересня 2001 року і війну в Іраку 2003 року як початок відліку **нового періоду американської політики культурної дипломатії, що форматувався під впливом проблематики стосунків уряду США з арабським світом**.

Насамкінець автор пропонує низку висновків з історії культурної дипломатії США, врахування яких може спрямувати в конструктивне русло формування української моделі культурної дипломатії на сучасному етапі:

– «Активне залучення і фінансування програм культурної дипломатії з боку американського федерального уряду майже завжди стимулювалося зовнішніми загрозами чи кризами. Нацистська загроза змусила США розпочати

діяльність з культурної дипломатії. II Світова війна розширила зусилля в цьому напрямку, а «холодна війна» з Радянським Союзом ще більше вплинула на інтенсифікацію цього напрямку»;

- «Особливі труднощі у стимулюванні урядового інтересу щодо підтримки і фінансування програм культурної дипломатії виникали саме в той час, коли зовнішніх загроз було найменше. Відтак весь процес прийняття рішень в цій галузі стає значно складнішим, коли американці більше не живуть у біполярному світі – Сполучені Штати Америки проти Радянського Союзу. Так само ускладнюється розвиток ініціатив культурної політики, коли збільшується кількість центрів міжнародного впливу»;
- «Для американської моделі культурної дипломатії завжди була характерна тонка межа між просуванням аргументів на користь сприйняття інтересів США, що було складовою пропагандистських інформаційних програм уряду, і м'якшою частиною політики в цій сфері – програм, що передовсім просували двостороннє культурне порозуміння. Ці два чинники обумовлювали функціонування культурної дипломатії США упродовж 70 років і, найімовірніше, продовжуватимуть здійснювати свій вплив з відповідними наслідками»;
- «Програми культурної дипломатії завжди потужніші, коли вони мають міцну інституційну основу, підкріплену законодавчою базою, і стали підтримку найвищих державних посадовців»;
- «Деякі з фундаментальних цілей культурної дипломатії містяться в царині мистецьких цінностей. Їх не так легко виміряти. Це особливо характерно для м'якшої сили культурної дипломатії, спрямованої на розширення взаємного культурного порозуміння. Дебати щодо того, наскільки програми освітніх обмінів важливі, будуть завжди присутні в реальному світі».

¹ Під час II Форуму культурної дипломатії у Києві 27 квітня 2016 року з лекцією «Культурна дипломатія та подолання конфліктів: глобальні уроки для успіху України» виступила в. о. Заступника держсекретаря США з публічної дипломатії (2000–2001 років) доктор Гелена Кейн Фін.